

**ગ્રામવિદ્યા શાખા – તૃતીય વર્ષ બી.આર.એસ.
રૂરલ હોમસાયન્સ મેનેજમેન્ટ એન્ડ હેલ્થ (ગૃહવિજ્ઞાન)
વિષય :- બાળકોનું ભાવિ પેપર નં - ૯**

➤ **પ્રસ્તાવના:-**

બાળકની શારીરિક અને માનસિક તંદુરસ્તીએ તેના ભાવિની પ્રગતિસૂચક નિશાની છે. અને તેના આધારે દેશનું ભાવિ ઘડાય છે. બાળકોનું ભાવિ ઉજ્જવળ બને તે માટે આજની માતાને સક્રિય બનાવવી જરૂરી છે. બાળકોના સુદૃઢ ભાવિ માટે ગર્ભધારણથી શરૂ કરીને બાળક યુવાવસ્થા પ્રવેશ કરવા તૈયાર થાય તે સમય દરમિયાનમાં તેના ઉછેરમાં અનેક મહત્વની બાબતો માતાએ ધ્યાનમાં રાખવી પડે છે. મનોવૈજ્ઞાનિકોએ બાળકના માનસનો અભ્યાસ કરીને તે માટેના અનેક મુદ્દાઓ વિશે વિશદ્ ઇણાવટ કરેલ છે. પ્રસ્તુત વિષયમાં આવા મુદ્દાઓ વિશે ઉડાણથી અભ્યાસ કરવામાં આવેલ છે.

➤ **હેતુ :-**

- (૧) વિદ્યાર્થીઓની બાળકો માટે જરૂરી ક્ષમતા વિશે માહિતી આપી
- (૨) બહેનો ધ્વારા ભવિષ્યમાં સારા નાગરિક બનાવવાના પ્રયત્નો થાય
- (૩) વિદ્યાર્થીની બહેનો બાળઉછેરનું મહત્વ સમજે.
- (૪) વિદ્યાર્થીની બહેનો બાળકની તંદુરસ્તી માટે સ્તનપાનનું મહત્વ સમજે.

➤ **અભ્યાસક્રમ -**

➤ **એકમ - ૧**

૧.૧ સગર્ભાવસ્થા

- ગર્ભવતી સ્ત્રીના આહારના તબક્કા
- બાળકોના ભાવિ વૃદ્ધિ વિકાસ પર થતી અસરો

૧.૨ માતાનું દૂધ શ્રેષ્ઠ બાળ આહાર

- સ્તનપાન પધ્ધતિ, સ્તનપાન ક્યારે ? ક્યાં સુધી ?
- સ્તનપાન અવસ્થા દરમિયાન માતાને પોષણ
- સ્તનપાન અવસ્થા દરમિયાન બાળકને ઉપરી આહાર
- સ્તનપાનની અવેજીમાં અન્ય આહાર વ્યવસ્થા
- સ્તનપાનના ફાયદા

૧.૩ ગાયના દૂધ વિશે જાણકારી

- ગાયના દૂધનું મહત્વ - ફાયદા

૧.૪ બજારમાં ઉપલબ્ધ બાળ આહારના ફાયદા - ગેરફાયદા

➤ **એકમ - ૨**

૨.૧ માતા અને નવજાત શિશુની સંભાળ

- પ્રસૂતિગૃહનું પર્યાવરણ
- જન્મ્યા પછી
- ચામડીની સંભાળ
- આંખની સંભાળ
- મોંઢા, કાનની સંભાળ
- ડુંટી, નાળની સંભાળ

- ૨.૨ **બાળકનું પોષણ**
- વિવિધ રસીઓ મૂકાવવાનું સમયપત્રક
  - બાળરસીઓ
  - વિવિધ પ્રકારની રસીઓ
  - રસી મૂકાવતાં પહેલાં અને પછી રાખવામાં આવતી કાળજી
- ૨.૩ **નવજાત બાળકની પાયાની જરૂરીયાત**
- ઊંઘ, રમત તથા બાળકના કપડાં
  - રમતગમત
  - કસરત
  - સ્નાન અને કપડાં
- ૨.૪ **બાળકની તંદુરસ્તીની પરિસ્થિતિનું મૂલ્યાંકન**
- વય પ્રમાણે
  - વૃદ્ધિ દર પ્રમાણે
  - હાથ-પગ – માથું વગેરેના માપ લેવા

➤ **એકમ – ૩**

- ૩.૧ **બાળકોના રોગો**
- ઓરી
  - અછબડા
  - ડિપ્થેરીયા (કંઠ રોહિણી)
  - પોલીયો
  - ગાલપયોળા
  - મોટી ઉધરસ
  - ધનુર્વા
  - નુરલીલી
  - ઉટાટીયું
  - શિતળા
  - બાળ લકવો
- ૩.૨ **બાળકો માટે ચાલતી સંસ્થાઓ**
- યુનિસેફ
  - પિડિયા ટ્રિસીયન
  - બાળ આરોગ્ય કેન્દ્રના હેતુઓ
  - હેલ્થ વિઝિટર્સ
- ૩.૩ **માતા – પિતા અને બાળકો વચ્ચેના સંબંધો**
- ૧(અ) **નકારાત્મક સંબંધો**
- આડકતરી રીતે દર્શાવાતો તિરસ્કાર
  - પરિણામ
- (બ) **આંતર્મુખી વર્તન**
- અતિરક્ષણ
  - કારણો
  - પરિણામો

- (ક) અતિશય લાડ
- પરિણામ
- (ડ) માતાપિતાનું કડક શાસન
- પરિણામ
- (ઢ) અતિ મહત્વાકાંક્ષી
- કારણો
  - પરિણામ
- (ણ) દ્વિધાભર્યું વર્તન
- પરિણામ
- ૨(અ) હકારાત્મક સંબંધો
- મુક્ત સ્નેહનું વાતાવરણ
- (બ) સંવેદનશીલતા
- પરિણામો
- (ક) મંજૂરીનું વલણ
- પરિણામ

૩.૪ બચાવ પ્રવૃત્તિઓ

- બચાવ પ્રવૃત્તિનો અર્થ અને વ્યાખ્યા
- બચાવ પ્રયુક્તિના પ્રકારો
- આક્રમક બચાવ પ્રયુક્તિઓ
- દોષારોપક બચાવ પ્રયુક્તિઓ

➤ એકમ – ૪

૪.૧(અ) બાળકોમાં વ્યવહારિક વિકૃતિ

- વ્યાખ્યા
- વિશેષતાઓ
- સાંસ્કૃતિક ભિન્નતા

- (બ) વ્યવહારાત્મક મુશ્કેલી
- છિન્ન માનસ વિકૃતિ
  - દિવા સ્વપ્ન
  - ડર

- (ક) અપરાધ
- વ્યાખ્યા
  - કારણો
  - પુનર્વાસ સેવાઓ

૪.૨ શીખવામાં મુશ્કેલી

- પ્રસ્તાવના
- શીખવાની પ્રક્રિયા
- શીખવાના નિયમો
- શીખવાના તત્ત્વો

૪.૩ વાણીની ખામીઓ અને શીખવાની ક્રિયાને અસર કરતાં પરિબળો

- શૈક્ષણિક મનોવૈજ્ઞાનિક અસર

૪.૪ પ્રતિભાશાળી બાળક

- પ્રતિભાશાળી બાળકોના પ્રકાર
- પ્રતિભાશાળી બાળકોની વિશેષતાઓ

➤ એકમ – ૫

૫.૧ બાળ અપરાધ

- પ્રસ્તાવના
- અર્થ અને વ્યાખ્યા

૫.૨ બાળ અપરાધના જુદા જુદા મત

- અધ્યાપકની દષ્ટિએ બાળ અપરાધ
- સંસ્કારોની દષ્ટિએ બાળ અપરાધ
- મનોવૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ બાળ અપરાધ
- સ્વયં અપરાધી દષ્ટિએ બાળ અપરાધ
- મનોવિશ્લેષણની દષ્ટિએ બાળ અપરાધ
- બાળ અપરાધી દુઃખી વ્યક્તિત્વના દષ્ટિમાં બાળ અપરાધ

૫.૩ બાળ અપરાધના કારણો

- વંશાનુક્રમ
- ઘર
- અનૈતિક અને અપરાધી પરિવાર
- ગરીબી
- સ્કૂલ
- સમાજનું વાતાવરણ
- મનોવૈજ્ઞાનિક કારણ

૫.૪ અપરાધને સુધારવાના પ્રયાસો

- ઘર તથા સામાજિક વાતાવરણનું અધ્યયન
- સ્વાભાવિક ગુણનું જ્ઞાન
- રોકથામ
- માનસિક ચિકિત્સકો
- મનોવિશ્લેષણાત્મક કાર્ય
- વાતાવરણાત્મક કાર્ય
- ભૌતિક કારણ
- જૈવિક કારણ
- આર્થિક કારણ
- સાંસ્કૃતિક ભિન્નતા.

➤ પ્રાયોગિક કાર્ય

- (૧) આંગણવાડીની મુલાકાત લેવી અને તેનો અહેવાલ તૈયાર કરવો.
- (૨) બાળકના વજન – ઉચાઈ વગેરેના માપ લેવા અને વૃદ્ધિ દરનો ચાર્ટ બનાવવો.
- (૩) આરોગ્ય કેન્દ્રની મુલાકાત લેવી.
- (૪) રસીકરણ વિશે જાણકારી મેળવવી.
- (૫) મેટરનીટી હોમની મુલાકાત લેવી અને પ્રત્યક્ષીકરણ કરવું.
- (૬) નર્સિંગ હોમમાં નવજાત શિશુનું નિરીક્ષણ કરવું.
- (૭) બજારમાં ઉપલબ્ધ બાલ આહાર અંગેનું સર્વેક્ષણ કરવું.
- (૮) સરકાર દ્વારા ચાલતા વિવિધ કાર્યક્રમો મધ્યાહ્ન ભોજન યોજનાની જાણકારી મેળવવી.
- (૯) ગર્ભાવસ્થામાં ઉત્પન્ન થતી સમસ્યાઓના ચિહ્નો અને સમાયોજન વિશેની માહિતી મેળવવી.
- (૧૦) બાળ પોષક નાસ્તા તૈયાર કરી હરિફાઈ ગોઠવવી.

(૧૧) ૬ થી ૧૨ વર્ષના બાળકો ઉપર કેસ સ્ટડી તૈયાર કરવી.

- (૧) માનસિક વિકાસ
- (૨) સામાજિક વિકાસ
- (૩) આવેગાત્મક વિકાસ
- (૪) સર્જનાત્મક વિકાસ
- (૫) ગાણિતીય વિકાસ
- (૬) બૌદ્ધિક વિકાસ

(૧૨) ૬ થી ૧૨ વર્ષના બાળકોના વિકાસ માટે દ્રશ્ય – સામગ્રી તૈયાર કરવી.

- (૧) સર્જનાત્મક વિકાસ
- (૨) સામાજિક આવેગાત્મક વિકાસ
- (૩) વ્યક્તિત્વ વિકાસ
- (૪) ગાણિતીય વિકાસ
- (૫) મનોરંજનાત્મક વિકાસ

● સંદર્ભગ્રંથો :-

- (૧) વિકાસલક્ષી મનોવિજ્ઞાન – યોગેન્દ્રજિત
- (૨) પારિવારિક સંબંધો – આશા પારેખ, પ્રેમીલા વર્મા
- (૩) તમે તમારા બાળકને ઓળખો – ડૉ. મોહનભાઈ
- (૪) બાળવિકાસ અને કૌટુંબિક સંભાળ – પ્રતિદા યુ. શુક્લ
- (૫) ભારતમાં ગરીબી – પ્રો. રોહિત શુક્લ
- (૬) સગર્ભાવસ્થા અને તમારું બાળક – ડૉ. બાબાલાલ ન. પરીખ, નવીન પબ્લીકેશન લીમીટેડ
- (૭) માતૃકલા એવં શિશુકલ્યાણ – ડૉ. જી.પી. શૌરી
- (૮) માતૃકલા એવં શિશુપાલન – ડૉ. નીતા અગ્રવાલ
- (૯) માતૃકલા એવં શિશુકલ્યાણ – ડૉ. વૃંદાસિંહ